

ДІАГНОСТИКА РІВНІВ СФОРМОВАНОСТІ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ДО ОСОБИСТІСНОГО ТИПУ СПІЛКУВАННЯ

Розкрито сутність готовності як системи якостей і властивостей особистості, які у своїй сукупності дають їй змогу виконувати конкретну діяльність. Встановлено, що особистісний тип спілкування передбачає такі ситуації взаємодії, в яких учасники спілкування задіяні особистісно; це спілкування, спрямоване на оптимальну міжособистісну взаємодію в атмосфері психологічного комфорту, забезпечення особистісного зростання та досягнення цілей суб'єктів спілкування в системі відображення, ставлення і поведінки особистості. Сформульовано визначення готовності майбутнього вчителя до особистісного типу спілкування, визначено критерії і показники її сформованості.

Ключові слова: *готовність, особистісний тип спілкування, майбутній учитель, констатувальний етап експерименту, критерії, показники, рівні.*

Для ефективного розвитку і становлення людини як особистості важливе значення має спілкування. В його основу мають покладатися ставлення до іншого як до найвищої цінності, адекватний емоційний відгук на його поведінку і стан, здатність «відчувати» буття іншої людини як своє власне, долати формалізм у спілкуванні, проявляти свою особистісну своєрідність і, переступаючи через застарілі поведінкові шаблони, шукати й випробовувати найбільш слушні для конкретного випадку способи спілкування. Особливе значення ці питання набувають для студентів, чия майбутня професійна діяльність пов'язана з навчанням і вихованням дітей та учнівської молоді. З огляду на це актуалізується проблема формування у майбутніх учителів особистісного типу спілкування, що ґрунтується на суб'єкт-суб'єктній взаємодії, готовності реалізувати спілкування як діалог.

У психолого-педагогічній літературі узагальнено вагомий досвід, що має непересічне значення для розв'язання цієї проблеми. Базовими є праці, присвячені вирішенню теоретико-прикладних питань професійно-педагогічної підготовки майбутнього вчителя в комунікативному контексті: І. Вельської, Н. Вітюк, Л. Гайсиної, С. Ковалю, О. Ніколаєнко, О. Овсянникової, Г. Столярова, П. Стрельникова, Г. Трофімової, Т. Яценко та інших. У науковому доробку Б. Ананьєва, Г. Андреевої, І. Бега, О. Бодальова, Л. Буєвої, Л. Виготського, В. Кан-Калика, О. Киричука, О. Ковальова, Н. Крилової, О. Леонтьєва,

Б. Ломова, А. Мудрика, Л. Петровської, Н. Хупавцевої, С. Шеїна розкрито основні підходи до визначення сутності спілкування, його складники та способи реалізації. Осмисленню сутності особистісного типу спілкування присвятили свої праці К. Абульханова-Славська, І. Бех, М. Бобньова, О. Бондаревська, С. Братченко, О. Леонтьєв, Є. Чалкова та інші.

Разом із тим через свою багатоаспектність ця проблема потребує подальшого ґрунтовного вивчення, зокрема щодо визначення готовності майбутніх учителів до застосування особистісного типу спілкування.

Мета статті полягає у розкритті сутності готовності до особистісного типу спілкування, висвітленні змісту і методики констатувального етапу експерименту, спрямованого на виявлення рівнів сформованості цієї готовності у майбутніх учителів.

Готовність є важливою умовою успішного виконання будь-якої діяльності, особливо велика її роль у роботі педагога. За своєю сутністю — це складне особистісне утворення, система якостей і властивостей особистості, які у своїй сукупності дають їй змогу виконувати конкретну діяльність [3]; активно-дієвий суб'єктивний стан людини, що характеризує мобілізованість її сил для виконання поставленого професійного педагогічного завдання [2].

Особистісне спілкування передбачає такі ситуації взаємодії, в яких учасники спілкування задіяні особистісно. Основне призначення цього типу спілкування — забезпечення існування внутрішнього світу особистості, сприйняття нею самої себе та іншого як особистостей, відстоювання права на особистісне ставлення до явищ зовнішнього світу. Йдеться не про егоїстичне настановлення, не про відстоювання власних домагань, а про утвердження загальнолюдських прав і властивостей людини.

На думку Є. Чалкової, особистісне спілкування — це спілкування, спрямоване на оптимальну міжособистісну взаємодію в атмосфері психологічного комфорту, забезпечення особистісного зростання та досягнення цілей суб'єктів спілкування в системі відображення, ставлення і поведінки особистості [4, с. 5].

Для вихователів, які використовують особистісно орієнтований стиль спілкування, характерними є: позиція «поруч і разом з дитиною», яка враховує її інтереси й права, забезпечує емоційний контакт із нею; тактика спілкування — співробітництво, що ґрунтується на розумінні й прийнятті особистості дитини,

забезпеченні умов для прояву її активності, ініціативи, самостійності дій, вибору рішень; оцінювальна діяльність, переважно позитивна, спрямована на оцінку конкретних результатів діяльності, на надання переваги успішним діям [1, с. 104-105].

Ми розглядаємо готовність майбутнього вчителя до особистісного типу спілкування як складне особистісне утворення, що характеризує його ставлення до інших, зумовлює дії і вчинки, в основу яких покладається прийняття особистості іншого як найвищої цінності, здатність відчувати і розуміти його.

Зважаючи на сформульоване визначення, критеріями сформованості цього утворення є: когнітивний, мотиваційно-ціннісний, діяльнісний.

Для проведення експериментальної діагностики до кожного з названих критеріїв добиралися відповідні показники. Показниками когнітивного критерію обрали: знання про сутність міжособистісного спілкування, особливості та способи реалізації його особистісного типу. Показниками мотиваційно-ціннісного критерію слугували: орієнтація на особистісне спілкування з іншими, ставлення до партнера зі спілкування як до найвищої цінності. До показників діяльнісного критерію відносили: уміння вступати у спілкування і здійснювати його на засадах емпатії та зворотного зв'язку; уміння здійснювати рефлексію, попереджати або конструктивно вирішувати конфлікти.

Сформованість у майбутніх учителів готовності до особистісного типу спілкування за показниками когнітивного критерію визначалася за допомогою усного опитування, під час якого пропонувалося розкрити зміст понять «спілкування», «особистісний тип спілкування». Відповіді оцінювалися за такою схемою: повна правильна відповідь — 3 бали, правильна, але недостатньо повна відповідь — 2 бали, неправильна відповідь — 1 бал, відсутність відповіді — 0 балів. Аналіз та узагальнення результатів усного опитування засвідчили, що 14,8% майбутніх учителів мають високий рівень сформованості досліджуваного особистісного утворення, 45,4% — середній і 39,8% — низький рівень.

Сформованість у студентів емпатійних здібностей, тобто вміння поставити себе на місце іншої людини, здатність до довільного емоційного відгуку на переживання іншого, вивчалася за допомогою анкети «Дослідження рівня емпатійних тенденцій», а також тесту «Емпатійні здібності». Важливість емпатії для особистісного типу спілкування ми вбачаємо в її сприянні збалансованості міжособистісних відносин; розви-

нена емпатія — ключовий чинник успіху у процесах навчання і виховання. Результати тестування засвідчили, що для більшості майбутніх учителів характерний низький і середній рівні емпатії, що негативно позначається на їхній готовності до особистісного типу спілкування.

Щоб бути готовими до особистісного типу спілкування, студенти мають знати самих себе як суб'єктів процесу спілкування, які повною мірою не тільки визнають таке саме право на суб'єктність за своїм співрозмовником, а й здійснюють певні дії для його ефективної реалізації. Зважаючи на це, під час констатувального етапу експерименту ми пропонували майбутнім учителям виконати тест «Взаємовідносини із співрозмовником» і тест «Чи приємно з вами спілкуватися?».

Узагальнення результатів за всіма параметрами тесту «Взаємовідносини із співрозмовником» засвідчило, що найбільша кількість респондентів має середній і низький рівні досліджуваних умінь, що негативно позначається на їхній готовності до особистісного типу спілкування за діяльнісним критерієм. Адже невміння надавати співрозмовникові підтримку, узгоджувати з ним позиції і конструктивно вирішувати конфліктні ситуації утруднює спілкування на засадах суб'єкт-суб'єктного діалогу, вносить у цей процес деструктивні моменти.

Результати виконання тесту «Чи приємно з вами спілкуватися?» показали, що на низькому рівні сформованості готовності до особистісного типу спілкування перебувало 43,7% майбутніх учителів; на середньому рівні — 35,8%; на високому — 20,5%. Оскільки останній відсотковий параметр надалі не підтвердився, вважаємо, що близько третини студентів мають завищену самооцінку або дали неправильні відповіді на запитання тесту.

Характер взаємовідносин майбутніх учителів у процесі спілкування діагностувався за допомогою «Опитувальника афілітації». Під афілітацією розуміють потребу людини у встановленні, збереженні та зміцненні позитивних відносин з іншими. Індивід, який володіє цією потребою, не лише постійно прагне до взаємодії з іншими людьми, а й відчуває задоволення від емоційно позитивного спілкування з ними. Іноді ця потреба перевищує всі інші. Афілітація важлива для професійної діяльності майбутнього вчителя і має посідати одне з головних місць з-поміж інших потреб. Використовуючи цю методику, ми пропонували ознайомитися із судженнями за та-

кими шкалами: шкала для оцінювання сили прагнення до людей та шкала для оцінювання побоювання бути відторгненим. Високий рівень розвитку потреби «прагнення до людей» виявлено у 19,3% майбутніх учителів, середній рівень – у 47,5%, низький рівень – у 33,2%. Відповідно респонденти розподілилися і за шкалою побоювання бути відторгненим.

Для сформованості готовності до особистісного типу спілкування важливе значення має вміння не лише говорити, а й слухати партнера (показники діяльнісного критерію). З метою з'ясування наявності у студентів цих умінь використовувався тест «Чи вмієте ви говорити і слухати?», розроблений американським психологом Маклені. За результатами аналізу отриманих даних було встановлено, що лише 14,2% майбутніх учителів повною мірою володіють зазначеними вміннями. Середній рівень сформованості цих умінь зафіксовано у 43,6% майбутніх учителів, низький рівень – у 42,2%.

З метою виявлення педагогічних здатностей до здійснення особистісного типу спілкування було використано методiku «Педагогічні ситуації», що передбачала ознайомлення студентів зі спеціально дібраними педагогічними ситуаціями й вибір з-поміж запропонованих варіантів того, який, на їхню думку, був найбільш доцільним з педагогічного погляду. Якщо жоден із запропонованих варіантів відповіді не влаштував, респонденти могли запропонувати свій. Загалом було запропоновано 14 ситуацій. Узагальнення результатів використання методики засвідчило, що високий рівень розвитку здібностей до вирішення педагогічних ситуацій (уміння спілкуватися на засадах особистісного типу спілкування) характерний для 14,2% майбутніх учителів, середній рівень – для 45,7%, низький – для 40,1%.

Аналіз результатів констатувального етапу експерименту дав змогу схарактеризувати три рівні сформованості у майбутніх учителів готовності до особистісного типу спілкування: високий, середній, низький.

Високий рівень. Майбутній учитель має ґрунтовні знання про сутність міжособистісного спілкування, особливості та способи реалізації його особистісного типу; постійно і свідомо орієнтований на особистісне спілкування з іншими, виявляє стійке ставлення до партнера із спілкування як до найвищої цінності; володіє вміннями залучення до спілкування і здійснення його на засадах емпатії та зворотного зв'язку, уміннями попереджати або конструктивно вирішувати конфлікти.

Середній рівень. Майбутній учитель має несистематизовані знання про сутність міжособистісного спілкування, особливості та способи реалізації його особистісного типу; загалом орієнтований на особистісне спілкування з іншими, ставлення до партнера із спілкуванню як до цінності має ситуативний характер; загалом володіє вміннями залучення до спілкування, але відчуває деякі утруднення у здійсненні його на засадах емпатії та зворотного зв'язку, уміння попереджати або конструктивно вирішувати конфлікти розвинені недостатньо.

Низький рівень. Майбутній учитель має фрагментарні, а іноді й дещо помилкові знання про сутність міжособистісного спілкування, особливості та способи реалізації його особистісного типу; не орієнтований на особистісне спілкування з іншими, ставлення до партнера із спілкуванню має суб'єкт-об'єктний характер; не володіє вміннями залучення до спілкування, вияву емпатії та зворотного зв'язку, не вміє попереджати або конструктивно вирішувати конфлікти, часто є їх ініціатором.

За результатами констатувального етапу експерименту, високий рівень сформованості готовності до особистісного типу спілкування мали 14,3% студентів; середній рівень — 45,4%; низький — 40,3%.

Підсумовуючи, можна зробити висновок, що у сучасній вищій педагогічній школі приділяється недостатня увага формуванню готовності до особистісного типу спілкування як важливої складової професійної діяльності і міжособистісних відносин. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у розробленні педагогічних умов, спрямованих на подолання виявлених недоліків.

Література

1. Бех І. Д. Виховання особистості: у 2-х книгах. Кн. 2: Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади / І. Д. Бех. — К.: Либідь, 2003. — 344 с.
2. Ипполитова Н. В. Система профессиональной подготовки студентов педагогического вуза: личностный аспект: [монография] / Н. В. Ипполитова, М. А. Колесников, Е. А. Соколова. — Шадринск: Исеть, 2006. — 236 с.
3. Моляко В. А. Психология творческой деятельности / В. А. Моляко. — К.: Знание, 1978. — 46 с.
4. Чалкова Е. Г. Основы иноязычной личностно-ориентированной фразеосемантики: дис. ... д-ра филолог. наук: 10.02.19 / Чалкова Елизавета Григорьевна. — М., 1999. — 328 с.

Раскрыта сущность готовности как системы качеств и способностей личности, которые в своей совокупности дают ей возможность вы-

полнять конкретную деятельность. Установлено, что личностный тип общения предусматривает такие ситуации взаимодействия, в которых участники общаются лично; это общение, направленное на оптимальное межличностное взаимодействие в атмосфере психологического комфорта, обеспечения личностного роста и достижения целей субъектов общения в системе отображения, отношения и поведения личности. Сформулировано понятие готовности будущего учителя к личностному типу общения, определены критерии и показатели ее сформированности.

Ключевые слова: готовность, личностный тип общения, будущий учитель, констатирующий этап эксперимента, критерии, показатели, уровни.

N. O. Ostapchuk

The Diagnostics of Levels of Future Teachers' Readiness to Personality Type of Intercourse

Rivne State Humanitarian University (12 Stepana Bandery Str., Rivne, Ukraine).

The importance of an intercourse based on attitude to others as to the greatest value, for effective development of an individual as a personality is substantiated. The essence of readiness as a system of qualities and properties of personality, which in the aggregate enable it to execute concrete activity, is exposed. The personality type of intercourse envisages such situations of co-operation in which participants of intercourse enter as personalities; it's intercourse, directed at optimum interpersonal co-operation in the atmosphere of psychological comfort, providing personality growth and achievements of subjects of intercourse in the system of reflection, relation and conduct. The readiness of future teachers to the personality type of intercourse is determined to be a complex personality form which characterizes its attitude toward others, predetermines actions and deeds on basis of which the other personality is accepted as the greatest value, includes the ability to feel and understand the other person's state. Criteria and indexes of this readiness are defined. The diagnostic stage of an experiment on forming future teachers' readiness to the personality type of intercourse is exposed, its methods as an aggregate of diagnostic procedures (questioning, testing, evaluation) are described, and an analysis of its results is presented. Three levels of future teachers' readiness to the personality type of intercourse are determined: high, middle, low; the quantitative distribution of respondents after these levels is provided.

Keywords: readiness, personality type of intercourse, future teacher, diagnostic stage of experiment, criteria, indexes, levels.

References

1. Bekh, I. D. (2003). Vykhovannia osobystosti: Book 2 [Education of personality]. Kyiv: Lybid.
2. Ippolitova, N. V., Kolesnikov M. A. & Sokolova, Ye. A. (2006). Sistema professionalnoi podgotovki studentov pedagogicheskogo vuza: lichnostnyi aspect [The system of professional training of higher pedagogical institution students: A personality aspect]. Shadrinsk: Iset.
3. Moliako, V. A. (1978). Psikhologiiia tvorcheskoi deiatelnosti [The psychology of creative activity]. Kyiv: Znaniie.
4. Chalkova, Ye. G. (1999). Osnovy inoiazychnoi lichnostno-orientirovannoi frazeosemantiki [The bases of foreign personality oriented phrase-semantics] (Doctoral dissertation, Moscow).